

компонента емоційної спрямованості особистості. Інтерактивні методики мають інноваційний характер з допомогою асоціативних карт та піскової терапії і свідчать про їх ефективність.

Ключові слова: емоціональна спрямованість особистості (ЕСО), типи ЕСО: альтруїстична, комунікаційна, глорична, праксична, пугнічна, романтична, гностична, естетична, гедоністична, акізитивна; студентство, навчання в ВНЗ.

Grishina A. V., Kostsova M. V. The development of «cognitive» component of the emotional orientation of students in the course of professional self-determination. The article describes the main features of professional self-determination of students (for example, technical skills). Dedicated cognitive component of emotional orientation of the individual as an indicator of professional self-identity. The emotional range of cognitive experiences of students is realized in the following emotions: the desire for knowledge, overcoming contradictions and sense of beauty and the sublime. Methods have been proposed for the formation of the cognitive component of emotional orientation of the individual. Interactive methods are innovative by using associative maps and sand therapy, show its effectiveness.

Keywords: emotional direction of personality (EDP), types of EDP: altruistic, communicative, gloric, praxis, strifal, romantic, gnostic, aesthetic, hedonistic, accusative; the students, studying at the higher school.

Информация об авторах:

Гришина Анастасия Викторовна — кандидат психологических наук, доцент кафедры пенитенциарной педагогики и психологии Института уголовно-исполнительной службы Национальной академии внутренних дел;

Косцова Мария Викторовна — кандидат психологических наук, доцент кафедры «Общая и прикладная психология и педагогика».

Статтю подано до друку 04.04.2016.

УДК 159.9.07

© І. М. Чорна, М. М. Чорний, 2016

І. М. Чорна, М. М. Чорний (м. Тернопіль)

ДІАГНОСТИКА ТА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-НЕОБХІДНИХ ЯКОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Чорна І. М., Чорний М. М. Діагностика та формування професійно-необхідних якостей соціального працівника. В статті проаналізовано функціональні обов'язки, завдання та зміст професійної діяльності соціального працівника. Сформовано узагальнену характеристику вимог до опантанта на посаду соціального працівника. На основі результатів контент-аналізу змісту професійної діяльності сформовано перелік основних професійно-необхідних якостей соціального працівника. Розроблено комплекс методик для діагностики рівня розвитку та формування професійно-необхідних якостей майбутнього соціального працівника.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний працівник, опантанта, професійно-необхідні якості, діагностика, формування.

Поява в Україні професії соціального працівника зумовлена змінами періоду перебудови. Більшість соціальних служб у 90-тих роках створювалися на базі колишніх радянських організацій з роботи із молоддю. Останні, безперечно, не вписувалися в потік змін, що

відбувалися у суспільстві. Колишня система цінностей, стереотипи поведінки руйнувалися. Держава відмовилася від фінансування соціальних служб, які намагалися підтримувати тих, хто потребував допомоги. Зародившись в таких складних умовах, нині соціальні організації піднімають свій престиж, спонукаючи чиновників і суспільство звертати пильнішу увагу на насущні проблеми громадян. Діяльність соціального працівника має на меті допомогу у вирішенні питань як сімейного, так і особистого характеру. Представники соціальної служби працюють в лікарнях, місцях позбавлення волі, будинках престарілих, дитячих будинках, школах. В коло їхніх обов'язків входить сприяння інвалідам, самотнім, матерям-одиначкам, дітям з неблагополучних і неповних сімей, колишнім злочинцям [14].

Соціальні працівники доглядають людей похилого віку і дітей з обмеженими можливостями, взаємодіють із сім'ями груп ризику, допомагають мігрантам адаптуватися до нових умов життя, надають консультації з оформлення документів на здобуття посібників і пенсій. Природньо, в цій справі необхідні доброта і чуйність. Але професіонал, крім того, повинен бути компетентним у питаннях організації соціального обслуговування, надання пільг, вмінні надавати невідкладну лікарську допомогу. Багато складних завдань знаходять своє вирішення винятково завдяки самовідданій роботі, відданості своїй справі, чуйності і відвертості цих благородних людей.

Зрозуміло, щоб робити добрі справи, не обов'язково мати відповідну освіту. Проте дипломований спеціаліст зможе фахово вносити свій вклад у розвиток соціальної політики держави, допомагати створювати умови, що забезпечуватимуть співгромадянам гідне життя.

Особливості професійної діяльності соціального працівника досліджували Н. Л. Бурая, Л. Ф. Бурлачук, А. Й. Капська, О. Г. Карпенко, І. В. Козубовська, Н. О. Кривоконь, І. І. Мигович, А. Я. Ходорчук, А. В. Фурман, М. В. Підгурська.

Потреба в соціальних працівниках постійно зростає: що розвиненіше суспільство, то більше уваги приділяють у ньому соціальним проблемам. Водночас, прямо пропорційно зростають вимоги до рівня професійності фахівця. Тому надзвичайно актуальною на даний час є проблема діагностики рівня розвитку професійно-необхідних якостей соціального працівника та розробка методів їх формування. Зважаючи на актуальність проблеми, ми визначили мету нашого дослідження.

Мета: розробити комплекс методик для діагностики рівня розвитку та формування професійно-необхідних якостей майбутнього соціального працівника.

Об'єкт: професійно-необхідні якості соціального працівника.

Предмет: особливості діагностики та формування професійно-необхідних якостей соціального працівника.

Завдання:

1. Проаналізувати функціональні обов'язки та зміст професійної діяльності соціального працівника.
2. Проаналізувати основні професійно-необхідні якості соціального працівника.
3. Розробити комплекс методик для діагностики рівня розвитку та формування професійно-необхідних якостей майбутнього соціального працівника.

Методи дослідження: контент-аналіз наукової літератури по предмету дослідження; синтез, узагальнення, порівняння, систематизація.

Сучасний **соціальний працівник** - це фахівець у галузі соціальної інженерії і соціальних технологій. Як соціолог і педагог він має глибоко знати правові, моральні, психологічні регулятори життєдіяльності людей, має бути здатним і готовим прийти їм на допомогу, надавати їй кваліфіковано, доброзичливо і терпеливо.

Завдання та обов'язки соціального працівника:

- соціальний працівник надає матеріально-побутову допомогу й морально-правову

- підтримку інвалідам, самотнім старим людям, багатодітним матерям, дітям-сиротам, особам, що страждають тяжкими недугами, алкоголікам і наркоманам, громадянам що бідують й перебувають у стані психічної депресії у зв'язку з екологічними катастрофами, міжнаціональними конфліктами й війнами, втратою близьких, родини, житла тощо;
- виявляє громадян, які бідують і потребують такої допомоги, визначає характер і обсяг необхідної допомоги;
  - організовує виявлення та реєстрацію в мікрорайоні або зоні соціального обслуговування, на підприємстві, в організації, установі сімей, окремих громадян, підлітків та дітей, які потребують соціальної, медичної, юридичної, психологічної, педагогічної, матеріальної та іншої допомоги, охорони й захисту їх морального, фізичного та психологічного здоров'я, та виконує завдання та обов'язки щодо організації піклування, опікування та догляду;
  - сприяє формуванню в громаді, мікрорайоні сімейних цінностей та засад відповідального батьківства;
  - організовує виявлення вразливих категорій громадян з ознаками складних життєвих обставин (підлітків, сімей з дітьми) та здійснює їх соціальне інспектування й оцінку потреб;
  - забезпечує здійснення соціального супроводу сімей з дітьми під час перебування в складних життєвих обставинах;
  - організовує залучення наявних фінансових, матеріальних та інших можливостей громади для підтримки вразливих категорій громадян та розв'язання їх проблем;
  - встановлює причини конфліктних ситуацій та відхилень, які спричинили асоціальні явища;
  - реєструє асоціальні явища й розробляє комплекс заходів щодо їх усунення, зменшення негативного впливу на людське середовище;
  - пропагує здоровий спосіб життя, норми поведінки й використання вільного часу, ефективні методи родинного планування і господарювання, виховання дітей, дбайливого ставлення до ветеранів та інвалідів, високі зразки етики та культури соціальних відносин;
  - розробляє заходи щодо запобігання травматизму та правопорушень;
  - надає допомогу громадянам, особливо молоді, у працевлаштуванні;
  - співпрацює з органами охорони громадського порядку в питаннях ліквідації причин негативних соціальних явищ;
  - проводить психологічні та педагогічні консультації;
  - організовує соціальну, медичну, побутову допомогу громадянам похилого віку й непрацездатним громадянам;
  - вживає заходів щодо влаштування осіб, що потребують допомоги, у лікувальні установи, інтернати для дітей та дорослих, професійно-технічні училища тощо [3; 7; 8; 13; 15; 19].

Аналіз функціональних обов'язків та змісту професійної діяльності соціального працівника дав нам змогу сформуванню **узагальнену характеристику вимог до оптанта на посаду соціального працівника.**

Фахівець із соціальної роботи повинен:

- знати теоретичні й методологічні засади соціальної роботи, її історичні корені, традиції, вітчизняний і зарубіжний досвід, сучасні завдання, методи організації

- соціального захисту населення;
- володіти навичками соціально-психологічного і ситуаційного аналізу, діагностики умов і рівня життєдіяльності різних соціальних категорій і груп населення;
  - вміти проводити соціологічні дослідження, прогнозувати розвиток соціальних процесів і враховувати їх результати у своїй роботі, а також під час урегулювання соціальних конфліктів;
  - володіти організаторськими здібностями, високою загальною культурою, педагогічним хистом, бути комунікабельним, товариським, співчутливим, готовим до самопожертви;
  - мати необхідну методико-психологічну підготовку, бути спостережливим, уважним, милосердним, витриманим, скромним тощо;
  - бути готовим надавати кваліфіковану юридичну допомогу під час захисту прав клієнтів;
  - володіти основами пенсійної справи, соціального захисту сімей з дітьми, інвалідів, одиноких та інших соціально незахищених громадян;
  - виявляти на підприємствах, у мікрорайонах, селах сім'ї окремих осіб, які потребують соціально-медичної, юридичної, психолого-педагогічної, матеріальної чи іншої допомоги, охорони морального, фізичного і психічного здоров'я;
  - встановлювати причини виниклих у них труднощів, конфліктних ситуацій, у т.ч. за місцем роботи, навчання і т.д., допомагати їм у розв'язанні існуючих проблем, працевлаштуванні, соціальному захисті;
  - сприяти інтеграції діяльності різних державних і громадських організацій та установ по наданню необхідної соціально-економічної допомоги населенню;
  - проводити психолого-педагогічні та юридичні консультації з питань сім'ї і шлюбу, виховну роботу серед дітей, схильних до правопорушень;
  - надавати допомогу в укладанні угод про надомну працю батькам, які мають неповнолітніх дітей, інвалідам, пенсіонерам;
  - виявляти і надавати підтримку дітям та дорослим, яким потрібна опіка і піклування, влаштування в лікувальні й учбово-виховні заклади, матеріальна, соціально-побутова та інша допомога;
  - організовувати громадський захист неповнолітніх правопорушників при необхідності брати в ньому особисту участь;
  - сприяти створенню і діяльності центрів соціальної служби для молоді, допомоги сім'ї (всиновлення, опікунство, піклування), юнацьких, підліткових, дитячих об'єднань, асоціацій, клубів за інтересами;
  - допомагати організації і виховній діяльності інтернатів, притулків для інвалідів, людей похилого віку, бездомним та ін.;
  - брати участь у роботі по соціальній адаптації і реабілітації осіб, які повернулися зі спеціальних навчально-виховних установ і місць позбавлення волі, розв'язанні інших гострих соціальних проблем [10; 11; 12; 17; 20].

Результати контент-аналізу дають нам підстави сформулювати перелік основних професійно-необхідних якостей соціального працівника.

Майбутній соціальний працівник повинен володіти такими професійно-необхідними якостями:

1. Ціннісні орієнтації.
2. Відповідальність.

3. Об'єктивність.
4. Спостережливість.
5. Сила волі.
6. Комунікативні вміння.
7. Миролюбний стиль спілкування.
8. Чуйність.
9. Стійкість нервової системи (виключення неврозу).
10. Вміння уникати конфліктні ситуації.

Діагностика рівня розвитку професійно-необхідних якостей соціального працівника.

З метою діагностики рівня розвитку професійно-необхідних якостей майбутнього соціального працівника, ми підібрали [4; 5; 16; 18] відповідні **діагностичні методики:**

Формування професійно-необхідних якостей майбутнього соціального працівника. Саморозвиток особистості майбутнього соціального працівника.

1. Методика "Ціннісні орієнтації" М. Рокич.
2. Тест для виявлення рівня відповідальності. М. О. Осташева.
3. Тест на виявлення рівня об'єктивності. О. В. Мальцева.
4. Тест для виявлення спостережливості. О. Щebetенко.
5. Тест для виявлення сили волі. Н. Н. Обозов.
6. Тест для виявлення рівня комунікативних вмінь. Л. Міхельсон. Переклад і адаптація Ю. З. Гільбуха.
7. Домінуюча стратегія поведінки в спілкуванні. В. В. Бойко.
8. Методика дослідження чуйності Г. М. Свідерська.
9. Методика експрес - діагностики неврозу. К. Хека.
10. Тест для виявлення рівня конфліктності. Т. В. Орлова.

Професійне становлення фахівця із соціальної роботи є багатограним і безперервним процесом. Його розвитку сприяють глибоке розуміння особливостей обраної професії, її значущості для суспільства, усвідомлений професійний вибір і системна робота над собою.

Саморозвиток особистості майбутнього соціального працівника до вершин професійної майстерності охоплює такі стадії:

- а) формування особистісних намірів, усвідомлений вибір професії з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей особистості;
- б) професійну підготовку — формування професійної спрямованості і системи професійних знань, умінь і навичок, набуття досвіду теоретичного і практичного розв'язання професійних проблем;
- в) професійну адаптацію — входження в професію, засвоєння нової соціальної ролі, професійне самовизначення, формування особистісних і професійних якостей, досвіду самостійної професійної діяльності;
- г) професіоналізацію — формування професійної позиції, інтеграцію особистісних і професійно важливих якостей, умінь у значущі утворення;
- д) професійну майстерність — цілковиту реалізацію, максимальний вияв особистості у професійній діяльності (творчо-креативний принцип) на основі рухливих інтегральних психологічних новоутворень.

З метою формування професійно-необхідних якостей майбутнього соціального працівника, ми підібрали [1; 2; 6; 9; 16; 21] відповідні **формувальні методики:**

1. Тренінг особистісного росту. Автор: Д. М. Рамендик.
2. Психотренінг соціодинаміка. Автор: В. Ю. Большаков.

3. Психокорекційний комплекс «Корекція невпевненості в собі, стабілізація самооцінки». Автор: І. М. Чорна.

4. Комунікаційний тренінг. Автор: Вера Ф. Биркенбиль.

5. Технологія встановлення і підтримання контакту із незнайомими людьми. Автор: І. М. Чорна.

6. Соціально-психологічний тренінг розвитку чуйності у старшокласників. Автор: Г. М. Свідерська

7. Психокорекційний комплекс «Формування навичок безконфліктної поведінки». Автор: І. М. Чорна.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження, нами розроблено комплекс методик для діагностики рівня розвитку та формування професійно-необхідних якостей соціального працівника (табл. 1).

Таблиця 1

Комплекс методик для діагностики рівня розвитку та формування професійно-необхідних якостей майбутнього соціального працівника

№	Професійно-необхідні якості	Діагностичні методики	Формувальні методики
1	Ціннісні орієнтації	Методика "Ціннісні орієнтації". М. Рокич	Тренінг особистісного росту. Автор: Д.М. Рамендик
2	Відповідальність	Тест для виявлення рівня відповідальності	Психотренінг соціодинаміка. Автор: В.Ю. Большаков
3	Об'єктивність	Тест на виявлення рівня об'єктивності	
4	Спостережливість	Тест для виявлення спостережливості	
5	Сила волі	Тест для виявлення сили волі. Н. Н. Обозов	Психокорекційний комплекс «Корекція невпевненості в собі, стабілізація самооцінки». Автор: І. М. Чорна
6	Комунікативні вміння	Тест для виявлення рівня комунікативних вмінь. Л. Міхельсон	Комунікаційний тренінг. Автор: Вера Ф. Биркенбиль
7	Миролюбний стиль спілкування	Домінуюча стратегія поведінки в спілкуванні. В.В.Бойко	Технологія встановлення і підтримання контакту із незнайомими людьми Автор: І. М. Чорна
8	Чуйність	Методика дослідження чуйності Г. М. Свідерська	Соціально-психологічний тренінг розвитку чуйності у старшокласників. Автор: Г. М. Свідерська
9	Стійкість нервової системи (виключення неврозу)	Методика експрес-діагностики невроза К. Хека.	Психокорекційний комплекс «Формування навичок безконфліктної поведінки». Автор: І. М. Чорна
10	Вміння уникати конфліктні ситуації	Тест для виявлення рівня конфліктності Т. В. Орлова	

Ми усвідомлюємо, що проведене нами дослідження не вичерпує глибини проблеми і потребує подальших досліджень в частині уточнення переліку професійно-необхідних якостей. Також науковий пошук доцільно продовжити у напрямку розробки комплексу методик для формування професійно-необхідних якостей майбутнього соціального працівника.

Література

1. *Биркенбиль Ф.* Вера Комунікаційний тренінг: Наука обшчєния для всех / Вера Биркенбиль (Пер. с немецкого Н.Чупеева). — М.:ФАИР-ПРЕСС, 2002. — 352с.
2. *Большаков В. Ю.* Психотренінг соціодинаміка, ігри / В. Ю. Большаков. — К.: «Либідь» 2004. — 352 с.
3. *Бурая Н. П.* Соціальна робота: Навч. посіб. / Н. П. Бурая. — Х.: Ун-т внутр. справ, 1996. — 104 с.
4. *Бурлачук Л. Ф.* Психодіагностика (психодіагностический інструментарий для использования в социальных службах) / Л. Ф. Бурлачук, Е. Л. Савченко. — К.:А.Л.Д.,1995. — 300с.
5. *Волошина В.* Загальна психологія: Практикум / Навчальний посібник / В. Волошина, А. Долинська, С. Ставицька, О. Темрук. — К.: Каравелла, 2006. — 280 с.
6. *Гольдштейн А.* Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам / Пер. з англ. В. Хомик. — К.: Либідь, 2003. — 520 с.
7. *Капська А.* Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: Навчально-методичний посібник / А. Капська. — К.: УДЦССМ, 2001. — 220 с.
8. *Капська А. Й.* Соціальна робота: Навчальний посібник / А. Й. Капська. — Київ: Центр навчальної літератури, 2005. — 328 с.
9. *Карнеги Д.* Как преодолеть стресс: Советы руководителю: [Отр. Из кн. Америк. социолога]: Переклад с англ. // Социол. Исслед. — 1987. — №6. —с. 154
10. *Карпенко О. Г.* Організація практики студентів за спеціальністю 040200 "Соціальна робота": (Метод. рек.) / О. Г. Карпенко. — Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова; ін-т соц. роботи та управління. — К.: НІГУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. — 41 с.
11. *Карпенко О.* Професійне становлення соціального працівника / О. Карпенко. — Київ: ДЦССМ, 2004. — 164 с.
12. *Козубовська І.В, Лацанич О.Л.* Спілкування в діяльності соціального педагога / І. В. Козубовська. —Ужгород. — 2005. — 249 с.
13. *Кравченко Р.* Розвиток недержавних організацій соціальної сфери // Соціальна робота в Україні: перші кроки / Р. Кравченко, Н. Кабаченко, О. Васильченко. — К.: Академія. — С. 130-144.
14. *Кривоконь Н. О.* Особливості професійної "Я-концепції" фахівців системи соціального захисту населення: Матеріали доп. на Міжнар. наук.-практ. конф. 29—31 жовтня 2002 р. — К., 2002. — С. 85-91.
15. *Мигович І. І.* Соціальна робота (вступ до спеціальності) / І. І. Мигович. — Ужгород, держ. ун-т. — Ужгород, 1997. — 191 с.
16. *Свідерська Г. М.* Психологія чуйності: монографія / Г. М. Свідерська. —Тернопіль: ТНПУ, 2013. — 306с.
17. *Соціальна робота в Україні: теорія та практика: Посіб. для підвищення кваліфікації працівників соц. служб для молоді: У 2 ч. / За заг. ред.: А. Я. Ходорчук; Укр. держ. центр соц. служб для молоді Держ. ком. України у справах сім'ї та молоді; Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка.*
18. *Чорна І.М.* Основи психотерапії / І.М.Чорна. – Тернопіль: ТНПУ, 2013. — 184 с.

19. Фурман А. В. Історія соціальної роботи / Анатолій Фурман, Марія Підгурська // Психологія і суспільство. – 2010. – № 4. – С. 163-204.
20. Шебанова С. Г. Практичний курс Сприяння своєму зростанню // Практична психологія та соціальна робота. — №2. — 1999. — 203с.
21. Яценко Т. С. Психологічні основи психокорекції / Т. С. Яценко. — К.: «Либідь» 1996 — 264 с.

Черная И. М., Черный М. М. Диагностика и формирование профессионально необходимых качеств социального работника. В статье проанализированы функциональные обязанности, задачи и содержание профессиональной деятельности социального работника. Сформирован обобщенную характеристику требований к оптанта на должность социального работника. На основе результатов контент-анализа содержания профессиональной деятельности сформирован перечень основных профессионально необходимых качеств социального работника. Разработан комплекс методик для диагностики уровня развития и формирования профессионально необходимых качеств будущего социального работника.

Ключевые слова: социальная работа, социальный работник, оптанта, профессионально-необходимые качества, диагностика, формирование.

Chorna Y. M., Chorny M. M. Diagnosis and formation of professionally needed qualities of social worker. The article analyzes functional responsibilities, tasks and content of professional social worker. Formed generalized description optanta requirements for the position of social worker. Based on content analysis of the content of professional activities generated a list of basic vocational skills necessary social worker. A set of techniques for diagnostics of development and a professional and necessary qualities of the future social worker.

Keywords: social work, social worker, optant, professional quality required, diagnostics, formation.

Відомості про авторів:

Чорна Ірина Михайлівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка;

Чорний Михайло Михайлович – студент 3 курсу юридичного факультету, спеціальність «Соціальна робота», Тернопільського національного економічного університету.

Статтю подано до друку 30.01.2016.

УДК 364.2: 159: [9364-787.2]

© Н. Б. Бондаренко, 2016

Н. Б. Бондаренко (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОТРЕБ В ЕМОЦІЙНІЙ ПІДТРИМЦІ ОСІБ З ПРОБЛЕМАМИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЗАСОБОМ ГРУП САМОДОПОМОГИ

Бондаренко Н. Б. Особливості забезпечення потреб в емоційній підтримці осіб з проблемами психічного здоров'я засобом груп самодопомоги. В статті на основі факторного аналізу розглядаються особливості складової соціальної підтримки - емоційної підтримки осіб з проблемами психічного здоров'я в рамках груп самодопомоги. Актуальність дослідження обумовлена відсутністю послідовного аналізу феномену соціальної підтримки осіб